

ΕΝΟΤΗΤΑ 23^η :

Η ελληνική οικονομία και κοινωνία κατά το 19^ο αιώνα

Η εδαφική και πληθυσμιακή εξέλιξη της Ελλάδας κατά τον 19^ο αιώνα

- Εκταση: μικρή —→ 1^η επέκταση:1864/Ειπάνησα- 2^η επέκταση:1881/ Θεσσαλία, Άρτα
- Πληθυσμός: το 1830 περίπου 750.000 άνθρωποι/Διπλάσιος αριθμός Ελλήνων εκτός συνόρων
- Σημαντικά αστικά κέντρα: α) Αθήνα (20.000 κάτοικοι το 1834/200.000 κάτοικοι το 1907)
β) Πάτρα
γ) Σύρος
δ) Πειραιάς (προς τα τέλη του 19^{ου} αι.)

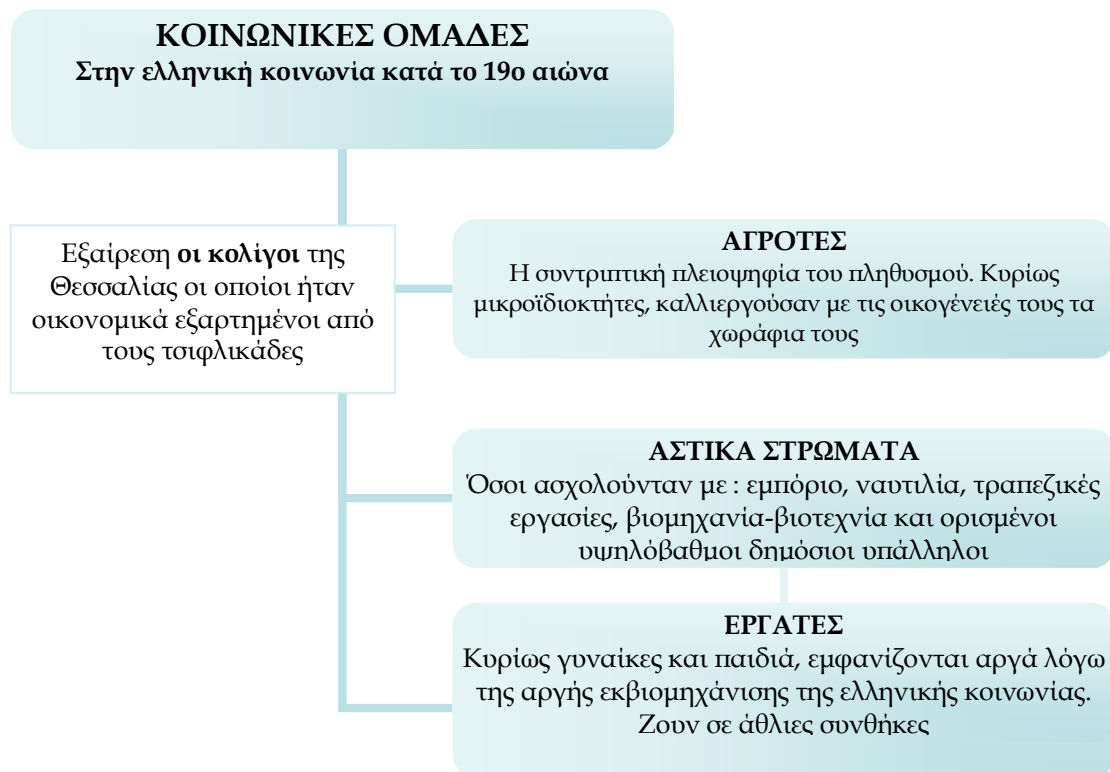
Η ελληνική οικονομία κατά το 19^ο αιώνα

- **Αγροτικός τομέας**: Κυρίαρχος στην ελληνική οικονομία / καθορίστηκε από την ύπαρξη των εθνικών γαιών (5 εκατομμύρια στρέμματα) οι οποίες έμειναν ανεκμετάλλευτες και τελικά καταπατήθηκαν, αφού το ελληνικό κράτος, ούτε τις μοιράζει όπως ζητάνε οι αγρότες, ούτε τις πουλάει όπως ζητάνε οι πρόκριτοι.
 - Το 1871 Αλ. Κουμουνδούρος διένειμε όσες εθνικές γαίες είχαν απομείνει
 - Μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας (1881) προέκυψε το πρόβλημα των τσιφλικιών: **Τσιφλίκια**: μεγάλες εκτάσεις γης, οθωμανικές ιδιοκτησίες τα οποίες καλλιεργούσαν οι **κολίγοι** (ακτήμονες Έλληνες αγρότες) . Μετά την απελευθέρωση αυτές οι εκτάσεις πουλήθηκαν από τους Τούρκους σε Έλληνες κεφαλαιούχους ενώ οι κολίγοι θεώρησαν ότι η γη θα μοιράζονταν σε αυτούς.
 - Με εξαίρεση τη Θεσσαλία, η ελληνική οικονομία στηριζόταν στο μικρό οικογενειακό κλήρο που καλλιεργούνταν από τον αγρότη και την οικογένειά του
 - Κυριότερα προϊόντα: σταφίδα, ελιές, καπνά, σιτηρά
Η σταφίδα, λόγω της μεγάλης ζήτησης της από την ευρωπαϊκή αγορά, εξελίχθηκε σε **μοναδική καλλιέργεια (μονοκαλλιέργεια)**, κυρίως στη ΒΔ Πελοπόννησο. Αυτό προκάλεσε συσσώρευση πλούτου αλλά έκανε και τις τοπικές οικονομίες ευάλωτες στις διεθνείς κρίσεις. Όταν κάποιες φορές παρουσιάζονταν προβλήματα στην παραγωγή σταφίδας (π.χ. άσχημες καιρικές συνθήκες, δυσκολίες στην πώληση στο εξωτερικό κ.τ.λ.) οι τοπικές κοινωνίες κλονίζονταν (σταφιδικές κρίσεις)
- **Εμπόριο**: τομέας με μεγάλη βαρύτητα
Εξαγόμενα προϊόντα: σταφίδες, λάδι (άλλα αγροτικά προϊόντα: καπνά, εσπεριδοειδή, βαμβάκι)
Εισαγόμενα προϊόντα: δημητριακά(σιτάρι), υφάσματα, νήματα / Αργότερα: άνθρακας, ξυλεία μηχανήματα.
- **Ναυτιλία**:
 - κύριος μοχλός ανάπτυξης
 - Πάτρα: κύριο λιμάνι εξαγωγής σταφίδας
 - Σύρος: κύριο εμπορικό κέντρο της χώρας και όλης της Αν. Μεσογείου
 - Πειραιάς: αναπτύσσεται γρήγορα τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα
- **Τραπεζικό σύστημα**:
 - Ιδρύεται η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος (1841)
 - Δίνεται ευρύτερη δυνατότητα δανεισμού (μέχρι τότε ο δανεισμός ήταν ιδιωτικός)
 - Δυνατότητα έκδοσης χαρτονομισμάτων
- **Βιομηχανία**: Αναπτύσσεται με αργούς ρυθμούς
Αιτίες καθυστέρησης:
 1. έλλειψη κεφαλαίων
 2. μικρή αγορά
 3. έλλειψη πρώτων υλών & καυσίμων
 4. έλλειψη εργατικών χεριών
 5. πίεση των φτηνών εισαγόμενων βιομηχανικών προϊόντων
- **Ο ρόλος του κράτους**: Το κράτος επενδύει σε έργα υποδομής(σιδηρόδρομοι, οδικά δίκτυα κ.τ.λ.)
Δημιουργεί συνθήκες που ευνοούν τις επενδύσεις
(χαμηλή φορολογία επιχειρήσεων)

- **Ελληνικό εξωτερικό κεφάλαιο:** Ευνοείται από την οικονομική πολιτική του Τρικούπη και στρέφεται προς την Ελλάδα μετά το 1870 πραγματοποιώντας ευκαιριακές επενδύσεις.

Γενικός χαρακτηρισμός της ελληνικής οικονομίας κατά το 19^ο αιώνα:

- Αργή ανάπτυξη, χαμηλότερη από την αντίστοιχη της Δ. Ευρώπης
 - Υψηλότερη σε σχέση με αυτή των υπόλοιπων βαλκανικών κρατών
- αλλά:**

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Μετανάστευση: Φαινόμενο συνηθισμένο στα φτωχά κοινωνικά στρώματα, εντείνεται το 19^ο αιώνα λόγω των σταφιδικών κρίσεων. Προορισμοί των μεταναστών, οι πλούσιες ελληνικές παροικίες του εξωτερικού (π.χ. Αίγυπτος) και προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα προς τις Η.Π.Α.

Αγώνες των κολίγων: Οι κολίγοι απαιτούν αναδιανομή της γης και φτάνουν σε ένοπλη σύγκρουση με το κράτος (**Κιλελέρ/1910**). Τελικά τα κτήματα αναδιανέμονται.

Εργατικό κίνημα: Κάνει τα πρώτα του βήματα αυτή την εποχή. Το 1870 σημειώνονται οι πρώτες απεργίες και κυκλοφορούν τα πρώτα φιλεργατικά έντυπα και εφημερίδες. Παράλληλα αρχίζουν να διαδίδονται οι σοσιαλιστικές ιδέες. Το **1891** γιορτάζεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα η **εργατική Πρωτομαγιά**.

Γυναικείο ζήτημα: Αναγνώριση των δικαιωμάτων των γυναικών με έμφαση στο ζήτημα της εκπαίδευσής τους, που ήταν έως τότε παραμελημένη.

Το αγροτικό ζήτημα στη Θεσσαλία εμφανίζεται οξυμένο από την επαύριον της ένταξης της περιοχής στην ελληνική επικράτεια το 1881. Οι κολίγοι υπήρξαν οι χαμένοι της ενσωμάτωσης και οι τοιφλικάδες οι μεγάλοι κερδοσέτες. Το λάθος των κυβερνήσεων εκείνης της εποχής ήταν ότι εφάρμοσαν το βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο, που ίσχυε στην Παλαιά Ελλάδα, παραγνωρίζοντας τα δικαιώματα των κολίγων, βάσει του οθωμανικού δικαίου. Επί Τουρκοκρατίας, οι τοιφλικάδες είχαν μόνο το δικαίωμα εισπράξεως των προσόδων επί των μεγάλων εκτάσεων που κατείχαν, ενώ οι κολίγοι είχαν πατροπαράδοτα δικαιώματα επί των κοινόχρηστων χώρων του τοιφλικιού (επί της γης, των οικιών, των δασών και των βοσκοτόπων). Με τη νέα κατάσταση, οι Έλληνες πλέον τοιφλικάδες, που διαδέχθηκαν τους Οθωμανούς, είχαν δικαιώματα απόλυτης κυριότητας σε όλη την ιδιοκτησία τους, ενώ οι κολίγοι είχαν περιπέσει σε καθεστώς δουλοπαροίκου.

Δύστυχοι [...], πολίτες ανελεύθεροι σε ελεύθερη χώρα [...]. Αυτός ο επιστάτης, αφού έκανε τον εαυτό του αφεντικό και συγκέντρωσε στα χέρια του όλες τις εξουσίες [...], παρεμβαίνει στη δημόσια και την ιδιωτική ζωή των χωρικών εκβιάζοντάς τους να εργάζονται τις Κυριακές, να μην κάνουν γάμους που δεν του αρέσουν, να αρνούνται τη φιλοξενία, να μη βρίσκονται στους δρόμους μετά τη δύση του ήλιου, να μη μιλάνε μεταξύ τους ιδιαιτέρως, να μην εξουσιάζουν όπως θέλουν αυτοί το νοικοκυριό τους, να μην τολμούν να έχουν δική τους γνώμη ή σκέψη.

Σπυρίδων Παγανέλης, Οδοιπόροι και σημειώσεις, έτος 1882

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.68

Το σταφιδικό ζήτημα

Δρεμόν,
δοχείο για την
επεξεργασία
της σταφίδας.

Το 19ο αιώνα η σταφίδα ήταν το βασικό αγροτικό προϊόν για τις ελληνικές εξαγωγές. Τη δεκαετία του 1870 μια αρρώστια χτύπησε τα αμπέλια στη Γαλλία και η ζήτηση σταφίδας στο εξωτερικό αυξήθηκε. Πολλοί αγρότες (κυρίως στη βόρεια Πελοπόννησο) ξεριζώσαν τα άλλα προϊόντα και καλλιεργούσαν πια σχεδόν μόνο αμπέλια για σταφίδα. Οι περιοχές που ζούσαν από την καλλιέργεια και το εμπόριο της σταφίδας πλούτισαν.

Όμως μετά το 1890 τα γαλλικά αμπέλια άρχισαν να δίνουν πάλι καρπό. Αυτό μαζί με την παγκόσμια οικονομική κρίση περιορίσε τη ζήτηση της σταφίδας.

Οι εξαγωγές της μειώνονταν, η τιμή της έπεφτε, η παραγωγή έμενε απούλητη και τα νοικοκυριά αντιμετώπισαν πολλές δυσκολίες. Το σταφιδικό ζήτημα δημιούργησε προβλήματα στην ελληνική οικονομία. Το κράτος πήρε κάποια μέτρα για να στηρίξει τους παραγωγούς, για παράδειγμα αγόραζε αυτό την παραγωγή τους. Ωστόσο, πολλοί νέοι αγρότες μετανάστευσαν, κυρίως στην Αμερική, για να βρουν καλύτερη τύχη.

Σοσιαλιστικές ιδέες

Το 1893 ο Πλάτωνας Δρακούλης κυκλοφόρησε το *Εγχειρίδιο του εργάτη*, βασικό κείμενο για τους πρώτους Έλληνες σοσιαλιστές. Σε απόσπασμα από το έργο αυτό διαβάζουμε:

Η κοινωνία χωρίζεται σε πλούσιους και φτωχούς. Όλα όσα απολαμβάνουν οι πλούσιοι τα παράγουν οι φτωχοί με τη συνεχή εργασία τους [...]. Οι φτωχοί λοιπόν είναι δούλοι των πλούσιων και, όσο δε ζητούν οι ίδιοι την ελευθερία τους, κανείς δεν πρόκειται να τους τη δώσει. Η ελευθερία δε δίνεται ποτέ ως δώρο, αλλά κατακτάται ως δικαίωμα [...]. Κάποιος είναι πραγματικά ελεύθερος όταν προσφέρει τη χρήσιμη εργασία του και παίρνει για αμοιβή ολόκληρο το προϊόν της εργασίας του, με την εγγύηση της πολιτείας. Τότε είναι πλούσιος και ανεξάρτητος. Τότε κανείς δεν είναι φτωχός ή δούλος.

Πλάτων Δρακούλης, Το εγχειρίδιον του εργάτου, έτος 1893

Ἄρδην

Μηνιαίον φύλλον ὡν ἀνθρωπίνων συμφερόντων
Ἔτος α' ὁ 1 ἰαννου 1895

ΤΟΜΟΣ Α' ΑΘΗΝΑΙ ΑΤΤ.—ΒΕΡΤ.—ΟΒΤ. 1895. ΦΥΛΛΑ 1. 2. 3.

Ο Πλάτωνας Δρακούλης (1858–1942) είναι από τους πρώτους Έλληνες σοσιαλιστές. Το 1885 έβγαλε το περιοδικό Ἄρδην, που έκλεισε δύο χρόνια αργότερα με δικαστική απόφαση, γιατί υποστήριζε τις απεργίες που έκαναν οι εργάτες εκείνο το χρόνο στη Σύρο. Στη συνέχεια ο Δρακούλης πήγε στο εξωτερικό. Όταν γύρισε στην Ελλάδα κυκλοφόρησε το περιοδικό Ἐρευνα, έγραψε πολλά βιβλία και ασχολήθηκε ενεργά με το συνδικαλισμό των αγροτών και των εργατών.

Οι γυναίκες από τα λαϊκά στρώματα δούλευαν υπηρέτριες, εργάτριες ή έκαναν πότε τη μια δουλειά και πότε την άλλη. Οι περισσότερες ήταν αγράμματες. Μέχρι τις αρχές του 20ού όσες γυναίκες ήταν μορφωμένες μπορούσαν να δουλέψουν μόνο ως δασκάλες. Την εποχή αυτή ξεχωρίζουν πολλές γυναίκες παιδαγωγοί, αρκετές από τις οποίες έχουν μορφωθεί στην Κωνσταντινούπολη. Εκτός από την Καλλιόπη Κεχαγιά, σημαντικές είναι επίσης η Σαπφώ Λεοντιάς, η Σεβαστή Καλλισπέρη και η Σωτηρία Αλιμπέρτη. Πολλές γυναίκες από τα μεσαία και ανώτερα στρώματα έδρασαν σε διάφορα σωματεία (φιλανθρωπικά, πατριωτικά κ.ά.). Προς τα τέλη του 19ου αιώνα αρκετές άρχισαν να ζητούν περισσότερα δικαιώματα.

Η Ελληνίδα [...] μπορεί να βγει από το αδιέξοδο που την περιβάλλει και την κάνει να μαραίνεται και να λιώνει, να μπει ορμητικά στη δράση και να αναλάβει μόνη της τον αγώνα για την ανάπτυξη της, χωρίς να περιμένει [...] καμία βοήθεια από τον άντρα, γιατί [...] αυτός [=ο άντρας] αδιαφορεί για τη δική της μόρφωση και ανάπτυξη, και στον εγωισμό που τον διακρίνει ένα μόνο βλέπει, ένα επιθυμεί και θέλει: τη δουλική υποταγή της γυναίκας στα νεύματά του.

«Πρόγραμμα», Εφημερίς των Κυριών, 8 Μαρτίου 1887

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Τα φτωχά στρώματα ζουν στην περιφέρεια και στο κέντρο της Αθήνας, συχνά σε πολύ κακές συνθήκες. Οι περισσότερες οικογένειες μένουν σε σπίτια με ένα δωμάτιο, που δεν αερίζεται ούτε φωτίζεται καλά, και οι χώροι υγιεινής (μπάνιο ή τουαλέτα) είναι σπάνιοι.